821.163.41.09-31 Андрић И.
811.163.41'255.4=161.2
811.163.41'373.45:811.512.161
https://doi.org/10.18485/msc.2025.54.2.ch43

Милена Д. ИВАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 2. 12. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ДВА ПРЕВОДА *ПРОКЛЕТЕ АВЛИЈЕ* НА УКРАЈИНСКИ ЈЕЗИК: ПРОБЛЕМ ПРЕНОШЕЊА ТУРЦИЗАМА

Циљ овог рада је допринос проучавањима транслатолошких проблема и решења у преводима Андрићевих дела на стране језике кроз анализу начина преношења турцизама у два превода романа *Проклета авлија* на украјински језик. У првом делу рада разматрају се начини преношења турцизама-реалија, а у другом оних који нису културолошки маркирани, али имају одређене функције у тексту. За преношење реалија преводиоци су користили одговарајуће оријентализме којима су располагали у украјинском језику, али и генерализацију, описни и аналошки превод. У осталим случајевима бирали су углавном неутралне еквиваленте уз повремену примену поступка компензације кроз избор архаизама, дијалектизама и колоквијализама.

Кључне речи: турцизми, реалије, маркираност, позајмљенице, генерализација, описни превод, аналошки превод, компензација.

Међу делима српске књижевности преведеним на украјински језик једно од најзначајнијих места заузима стваралаштво Иве Андрића. На основу података грађе за библиографију *Српски фолклор и књижевност у украјинским преводима и истраживањима: 1837–2004* (Онишченко та ін. 2005) одељак „Дела појединачних аутора и литература о њима" броји 608 библиографских јединица, међу којима 34 јединице[1] обухватају преводе Андрићевих дела (17) и биографске, енциклопедијске, критичке и друге чланке о њему (17). Према подацима наведеним у овим материјалима из Андрићевог обимног опуса у преводу на украјински као посебна издања објављене су три збирке припо-

* m.ivanovic@fil.bg.ac.rs; https://orcid.org/0000-0002-6498-2790

[1] Већи број библиографских јединица у овој библиографији имају само Десанка Максимовић – 56 (али међу њима су тек 3 посебна издања превода, док се 30 односе на преводе поезије објављиване у различитим књижевним часописима, а 23 на чланке) и Милорад Павић – 36.

ведака, романи *На Дрини ћуприја* (два издања), *Проклета авлија*, као и *Знакови поред пута*. Библиографија која је саставни део хрестоматије *Сербська література XX століття* (Ајдачић, Татаренко 2016) садржи 20 јединица које се односе на преводе Андрићевих дела на украјински и чак 56 чланака и посебних издања о његовом стваралаштву[2].

Преводима Андрићеве књижевне баштине на украјински језик посвећена су тек три чланка прегледног типа (Билик 2004а, 2004б, 2008), а анализа ових превода практично нема, са изузетком једног рада посвећеног лексичко-стилистичким особеностима превода приповетке „Књига" (Кравец 2003). Циљ нашег рада јесте допринос проучавањима транслатолошких проблема и решења у преводима Андрићевог опуса на стране језике, који су последњих деценија све чешће у фокусу истраживача (рецимо, готово сви зборници радова са конференција одржаних у оквиру Научно-истраживачког пројекта *Andrić-Initiative: Иво Андрић у европском контексту*, покренутог 2007. године на Универзитету у Грацу, садрже барем један рад посвећен овим питањима), а ограничићемо се на проблем преношења турцизама у два превода романа *Проклета авлија* – преводу Семена Пањка, објављеном 1957. године, и преводу Андрија Љупке, објављеном недавно, 2020. године. Наша анализа такође је, у циљу поређења преводилачких решења, делимично обухватила и превод романа *На Дрини ћуприја*, који је такође сачинио С. Пањко.

Будући да представљају битно обележје језика и стила Иве Андрића, турцизми привлаче пажњу многих истраживача, па и оних који се баве анализом превода Андрићевих дела на различите језике (Андрић 2015, Кнежевић 2020, Стојков 2015, Дедић 2013, Цапасо 2015, Полетан 2016, Вониш 2013). У лингвистичкој анализи употребе овог слоја позајмљеница у делима нашег нобеловца М. Теодосијевић истиче да „за њега турцизми нису само голи појмови него и симболи пуни преносних значења која уносе врхунску динамику у његову уметничку интерпретацију" (Теодосијевић 2018: 262). Овакво мишљење М. Теодосијевић поткрепљује чињеницом да је Андрић „минимално користио турцизме у својој личној преписци, критичким и есејистичким текстовима" (Теодосијевић 2018: 272), из чега проистиче да је њихова употреба у књижевним текстовима тенденциозна. И у роману *Проклета авлија* Иво Андрић користи турцизме. Њихов број, с обзиром на мањи обим дела, није нарочито велик[3], али чини добру основу за истраживање проблематике њиховог превођења, које представља својеврстан преводилачки изазов када су у питању могућности украјинског језика у чијем лексичком систему речи оријенталног порекла по свом броју, саставу и пореклу имају другачији статус[4]. Наш избор *Проклете авлије* као предмета анализе, као друго, условљен је чињеницом да постоје два превода овог дела које су

[2] Поређења ради, наспрам укупно 76 библиографских јединица за Иву Андрића, у библиографији хрестоматије наведено је 93 за Милорада Павића.

[3] М. Теодосијевић наводи оријентациони број од 112 турцизама који се појављују у *Проклетој авлији* према, рецимо, 417 у роману *На Дрини ћуприја* или чак 467 у *Травничкој хроници* (Теодосијевић 2018: 264).

[4] Према подацима из енциклопедије *Українська мова* овај лексички слој у украјинском језику броји око 4000 речи без властитих имена, од чега је око половине ушло у општу употребу

сачинили различити преводиоци у временском размаку од преко 60 година, што омогућава да се поред објективних, условљених особеностима језика превода, сагледају и субјективни чиниоци који су утицали на избор једног или другог преводилачког решења.

Под *турцизмима* подразумевамо речи које су у српски језик ушле из турског језика или његовим посредством углавном током дуге владавине Турака на овим просторима, без претензија да расправљамо о адекватности овог у српској лингвистици устаљеног термина[5]. У исто време већина речи оријенталног порекла у украјински језик није ушла из турског или преко њега, већ из других туркијских језика или њиховим посредством. У украјинском се за ове позајмљенице користи термин *тюркізм* (*туркизам, туркијске речи*), док ћемо ми за потребе овог рада за овај слој украјинске лексике користити нешто шири термин *оријентализам*.

Међу турцизмима у делу *Проклета авлија* посебно издвајамо реалије, као „речи које номинују елементе свакодневног живота и културе, историјске епохе и друштвеног уређења, државног уређења и фолклора, тј. специфичних особености неког народа, земље, које су стране другим народима и земљама" (Влахов/Флорин, 1980: VI). Овакве речи представљају посебан преводилачки проблем јер заједно са њиховим денотативним значењем, које је представнику друге културе страно, треба пренети и њихову културну и/или историјску маркираност. Анализирајући проблем превођења турцизама у делу *На Дрини ћуприја* на немачки и словеначки језик, А. Вониш закључује да их Андрић користи из барем три разлога: за што детаљније карактерисање и описивање појединих ликова, у сврху изражавања неких посебних емоција те ради стварања древне, минуле оријенталне атмосфере (Вониш 2013: 949). Последњи лежи у основи функционисања турцизама који означавају реалије у *Проклетој авлији*, чиме „Андрић ствара и непосредније дочарава амбијент у којем је смештена радња" (Стојков 2015: 144). У анализираном делу већина оваквих речи представља историзме и архаизме и односи се на администрацију и државно уређење: *ага, валија, везир, вилајет, Диван, ефендија, кадија, паша*; верски живот: *ићиндија, мунара, рамазан, улема, џамија*; грађевине и њихове делове, покућство: *турбе, чардак, доксат, миндерлук*; елементе одеће и обуће: *каук* и сл.

Више од половине ових лексема има своје еквиваленте у украјинском језику, и то у виду позајмљеница преузетих транскрипцијом, иако ти еквиваленти нису увек представљени у речницима: *ага, візир, вілаєт, Диван, ефенді, каді (кадій), мечеть, мінарет, паша, рамазан, султан, тюрбе, улем, чалма*. У већини случајева преводиоци су користили управо ове лексеме, по потреби праћене преводилачким коментаром[6] у виду подножних напомена

(ЕУМ 2000: 641). Поређења ради, број турцизама у Шкаљићевом речнику је преко 8700. Највећи број оријентализама потиче углавном из кримскотатарског и турског језика (ЕУМ 2000: 687).

[5] Кратак преглед ставова о овом терминолошком проблему даје К. Кнежевић (Кнежевић 2020: 112–113), такође М. Ђинђић (Ђинђић 2023: 24–25)

[6] Поједине лексеме већ су одомаћене у украјинском језику, иако се њихово оријентално порекло осећа: *мунара – мінарет, каук – чалма*, *султан – султан, харем – гарем, џамија – мечеть*.

(превод С. Пањка) или кратког речника непознатих речи (превод А. Љупке). Некада преводиоци за исту реч користе транскрипцију и аналошки превод. Тако, на пример, лексему *валија* преводе и као *валія* (оба преводиоца), и као *вельможа, намісник* (А. Љупка), и као *губернатор* (С. Пањко). Најуспешнија аналогија у овом случају је еквивалент *намісник* са значењем „службено лице које у име владара државе спроводи државну власт на некој територији"[7]. Ни архаизам *вельможа,* који представља хипероним лексеме *валія*, односно има општије значење – „угледна и богата личност која је имала висок положај у држави или на двору" није лоше решење, будући да је у овом контексту лексема *валија* у оригиналу употребљена у ширем, пренесеном значењу: *А имао је чудан дар (...) да буде час* ***валија****, час просјак, час грчка лепотица – А був у нього чудний дар (...) бути то* ***вельможею****, то жебраком, то грецькою красунею* (превод А. Љупке). Употреба лексеме *губернатор* представља замену једне реалије другом, што је поступак који свакако треба избегавати приликом превођења ове врсте јединица: *Був у нього дивний хист (...). Він зображував то губернатора, то жебрака, то грецьку красуню* (превод С. Пањка).

Лексему *улема* преводиоци не преносе позајмљеницом *улем*, већ је преводе описно, А. Љупка као *мусульманська релігійна верхівка*, а С. Пањко као *мусульманське духівництво*. У оба случаја поштује се основни принцип описног превода – максимална сажетост, а решење А. Љупке је прецизније. Још један верски термин, *ићиндија,* преведен је на различите начине. А. Љупка бира оријентализам арапског порекла (*ићиндија* је пак из турског језика) *аср*, и не само то, већ користи и арабизам *зухр* за назив друге, подневне молитве (*подне* у српском тексту). С. Пањко определио се за описни превод: *післяобідня молитва*. Овде треба поменути и прецизност А. Љупке у описном преводу глагола *клањати*, који описује специфичан начин молитве, наспрам поступка генерализације који је применио С. Пањко: (…) *Ћамил одлазио да* ***клања подне или ићиндију*** *– Чаміл* ***ставав навколішки, щоб проказати зухр і аср*** (А. Љупка) *– Джаміл ішов* ***справляти обідню або третю, післяобідню, молитву*** (С. Пањко). И овде решење А. Љупке помаже постизању еквиваленције текстова оригинала и превода на вишем нивоу уз очување специфичног колорита. Изостављање објашњења значења лексема *аср* и *зухр* може довести до непотпуног разумевања текста превода од стране просечног читаоца, али се исто може констатовати и за реч *ићиндија* у оригиналу, те ово не треба нужно убрајати у недостатке преводиочевог решења.

За лексему *турбе* преводиоци такође нуде различита решења. А. Љупка се опредељује за турцизам *тюрбе*, и то без преводилачког коментара, који у овом случају и није био неопходан, јер се значење може ишчитати из контекста употребе на оба места у тексту: *Тамо је негде и умро, а султан Бајазит пренео је тело несрећног брата одметника и сахранио га у Бруси, где и данас стоји његово* ***турбе***; (…) *који га је свечано сахранио у* ***турбету*** *у Бруси, где леже покопани турски владари*. С. Пањко се определио за аналошки превод,

[7] Значења украјинских лексема овде и даље наводе се према електронској верзији *Речника украјинског језика* Академије наука Украјине (СУМ).

употребивши лексему *мавзолей*, такође позајмљеницу, али грчког порекла[8], већ устаљене употребе у украјинском језику. По нашем мишљењу решење А. Љупке је боље, будући да чува оријентални, исламски колорит, а на само значење указује контекст. Осим тога реч *мавзолей* садржи и сему величине (речник дефинише значење као „велики надгробни архитектонски објекат"), тако да С. Пањко уводи у текст превода додатне семантичке елементе каквих у оригиналу нема.

Остале лексеме које означавају грађевине и њихове делове преведене су уз примену генерализације. Тако је реч *чардак* на једном месту у оба превода пренета најближим хиперонимом *вежа*, а на другом хиперонимом максимално уопштеног садржаја – *будівля*, односно *будова*. За лексему *доксат* оба преводиоца бирају такође еквивалент ширег значења – *балкон*. У преводу лексеме *миндерлук* која означава специфичан елемент источњачког покућства, а означена је у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* као покрајинизам[9], преводиоци нуде различита решења. Ниједан од понуђених еквивалената не преноси у потпуности денотативни смисао оригинала, али су оба маркирана – *тапчан*, за који се определио С. Пањко, као оријенталиизам, а *ліжниця*, у преводу А. Љупке, својом застарелошћу. Еквивалент *тапчан* ближи је оригиналу и у денотативном[10] и у конотативном смислу.

Много је више у тексту *Проклете авлије* турцизама који не спадају у групу реалија. Ове лексеме обухватају различите семантичке групе: делови куће, окућнице и слично – *авлија, буџак, калдрма, капија, капиџик, оџак* (овде би спадао и горепоменути *доксат* да се не односи на специфичну архитектуру), различити предмети – *алат, асура, зембиљ, јастук, кашика, сахан, сахат, тестера, торба, турпија, ћебе, чесма;* изрази којима се именују људи: *дилбер, душманин, јатак, комшија, муштерија, ортак, сарансаклија, ћифтица, ханумица, шатровац*, укључујући називе занимања – *сахачија, заптија* и сродства – *амиџа*; апстрактни појмови – *вакат, запт, кавга* итд. Међу турцизмима највише је именица, а срећу се, додуше ређе, и друге врсте речи: *деверати, бојаџијски, џомбаст* итд. (в. о томе и у Ћоралић/Шехић 2016). Многи од турцизама које користи Андрић су се у српском језику већ одомаћили, те просечан читалац њихово оријентално порекло често и не осећа: *јастук, кашика, леш, мангуп, сандук, тестера, торба, турпија, ортак, ћебе, чесма* и слично; овакве речи немају неку посебну функцију у тексту оригинала, односно не представљају посебан преводилачки проблем, па их нећемо ни разматрати. Експресивна функција ослабљена је такође код лексема чије је турско порекло мање или више очигледно, али које су у широј употреби, поготово код оних које немају домаће варијанте: *калдрма, капија, муштерија* итд. Неке од ових лексема имају синониме словенског или неоријенталног

[8] У преводу романа *На Дрини ћуприја* С. Пањко користи реч домаћег порекла *гробниця*, што је свакако боље решење од лексеме *мавзолей*.

[9] Значења и употреба српских лексема овде и даље наводе се према *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РСКЈ).

[10] Лексема *ліжниця* за коју се одлучио А. Љупка означава предмет намењен за лежање, а *миндерлук* је пре свега намењен за седење, иако фра-Петар на њему и лежи.

порекла: *авлија – двориште; алат – инструменти; амица – стриц, чика, чича; башта – врт, градина, сад; вакат – време* итд. Притом, по правилу, иако постоји подударност на денотативном нивоу, није реч о апсолутним синонимима, оријентално порекло јесте саставни део њихове конотације, а употреба може бити територијално ограничена; понекад је пак турцизам потпуно одомаћен и неретко у широј употреби од његових синонима (нпр. *башта, кашика*). Такође, неки турцизми имају своје фонетске варијанте, које их посебно маркирају: *дуван – духан, сат – сахат.*

Постојање синонима претпоставља да аутор свесно и са намером врши одређени избор[11], што даље имплицира потребу да и сам преводилац при одабиру еквивалента осмисли такав избор и понуди адекватно преводилачко решење. Овај се задатак чини посебно тешким ако узмемо у обзир број и функцију оријентализама у украјинском језику у поређењу са српским. Практично, ако изузмемо позајмљенице које означавају реалије, у преводу срећемо тек неколико оријентализама: *тютюн* као превод за лексему *духан*, код оба преводиоца, једини могући избор; застарело *казна,* као превод за лексему *азна*, такође код оба преводиоца, један од више могућих еквивалената; *торба* као превод за лексему *торба*, код оба преводиоца, код С. Пањка и за лексему *зембиљ*, један од могућих еквивалената; *душмани* (уз то маркиран као архаизам у украјинском језику) за *душмани* у преводу А. Љупке, према *вороги* код С. Пањка; најзад *килимок*, као еквивалент лексеме *асура* у преводу А. Љупке. Иако еквивалент *килимок* има шири садржај, односно непрецизно преноси значење српске речи, можемо га сматрати успешнијим решењем од лексеме *рогожа* коју је одабрао С. Пањко и која је денотативно ближа оригиналу, будући да је А. Љупка искористио ретку могућност употребе оријентализма у тексту превода. Овакву прилику, међутим, оба преводиоца пропуштају, бирајући за еквиваленте лексема *кафана, кафански, механски* германизам *шинок* или реч словенског порекла *корчма* (додуше, обе су маркиране као архаизми) уместо такође застарелог оријентализма *кабак*. На једном месту, ипак, позајмљују и лексему *кафана*, која није ушла у лексички фонд украјинског језика, али се у текстовима на украјинском језику може спорадично срести у описима балканских реалија.

Поједини турцизми, као поменута *асура*, имају у тексту споредну улогу, означавају успутне детаље (који ипак допуњавају целокупну слику), нису ни на који начин маркирани, а често немају ни одговарајући синоним којим би се могли заменити (*леш, сандук, тезга, ћебе* и сл.), други стилизују нарацију (*буџак, деверати, дилбер*, *душманин, еснаф, запт,* итд.), трећима писац „кити" разговоре међу станарима *Проклете авлије*, усклађујући тако језичке особености са њиховим пореклом, као и местом и временом радње (*адеш, азна, амица, вакат, јатак* и сл.).

[11] З. Ђоралић и М. Шехић у свом истраживању функционисања именица страног порекла у језичкој структури *Проклете авлије* закључују „да избор посуђеница није нимало случајан, него да је избор врло поман и суптилан и да има јако важну улогу у градњи естетскога дојма и остваривању пишчеве поруке читатељу (Ђоралић, Шехић 2016: 752). Ово се пре свега односи на турцизме (само именице) који чине 49% корпуса овог истраживања.

Посебно место у роману свакако заузима турцизам *авлија*. Ова лексема користи се у наслову, као и на многим местима у тексту као део народског назива за цариградски затвор. Место радње Андрић је одабрао инспирисан путописним белешкама Г. Вучковића *Црно путовање за Цариград*, а како И. Тартаља увиђа, у овим белешкама среће се и реч *авлија*, али у свом основном значењу и више узгред (Тартаља 1979: 258). Који год да је био импулс за избор ове речи, она свакако заузима кључно место у симболици дела[12]. Лексему *авлија* И. Андрић користи не само као назив затвора, већ и у његовом опису. *Речник синонима украјинског језика* наводи следеће лексеме за означавање *авлије/дворишта*: *двір, подвір'я, дворище, надвір'я, обійстя, подвір* (ССУМ I: 400), при чему су *обійстя* и *подвір* маркирани као дијалектизми, али у сваком случају све ове речи су словенског порекла. Аутори превода, дакле у свом лексичком арсеналу нису ни могли наћи оријентализам. Оба преводиоца се, када је у питању назив дела (затвора), опредељују за лексему *двір*, други можда и под утицајем првог, како не би мењао наслов под којим је дело већ заживело међу украјинском читалачком публиком. Можемо претпоставити да је лексема *двір* одабрана као таква која има највише значења, од којих се једно, маркирано као историзам, може односити и на посебну установу, додуше другог типа. У сваком случају, иако можда најбоље решење с обзиром на могућности украјинског језика, ова лексема лишена је експресивности какву поседује реч *авлија* за чији је еквивалент одабрана. Када је у питању употреба апелатива, преводиоци без неког посебног система смењују речи *двір* и *подвір'я,* исто као и Андрић лексеме *авлија* и *двориште*.

Поред лексеме *авлија* и бројни други турцизми пренети су неутралним лексемама: *вакат – часи, запт – послух/страх, кавга – сварка, калдрма – бруківка/ брук, муштерија – покупці, оџак – димар/комин*[13]*, сахат – годинник, сахачија – годинникар, тезга – прилавок* итд. Преводиоци овде нису имали много „маневарског простора" и, ако узмемо у обзир да је преношење свих елемената оригинала у преводу најчешће немогуће и да преводилац мора доносити компромисне одлуке, односно жртвовати неке елементе текста оригинала, стварајући не потпуно еквивалентан текст превода, већ такав који је на максимално високом нивоу еквиваленције с обзиром на могућности циљног језика, овде се треба осврнути и на нека решења која не досежу тај максимални ниво. У неким случајевима неутралне лексеме биле су једина могућност, у другима су преводиоци имали на располагању и експресивније еквиваленте, на пример: *муштерија* – поред општеупотребног *покупець* које

[12] А. Шкаљић поделио је турцизме с обзиром на њихово функционисање у српскохрватском језику на неколико група. Лексему *авлија* (као и неке друге које срећемо у анализираном делу – *душман, комшија, конак, муштерија, ортак, кавга*) сврстао је у групу речи које се „врло често употребљавају у свагдашњем говору, док се у књижевном језику употребљавају само ако се жели нешто истакнути са одређеним циљем, ако се жели дочарати какав догађај из прошлости, ако се нешто иронизира, ако се хоће да потенцира садржај ријечи и сл. (Шкаљић 1966: 16). Реч *авлија*, како из овог запажања проистиче, Андрић свакако користи „са одређеним циљем", као и лексему *ћуприја* у наслову свог најпознатијег романа, а коју Шкаљић такође сврстава у ову групу.

[13] У овом случају еквивалент А. Љупке *димар* није денотативно одговарајући, будући да се ова лексема у оригиналу односи на огњиште у зиду.

су одабрали, и застарело *купець, торжник*; *сахат* – поред одабраног *годинник* и архаизам *дзиґар* итд. Приликом превода лексеме *капија* оба преводиоца од могућих синонима одбацују варијанту *врата*, маркирану застарелошћу и претежном употребом у високом стилу, али се одлучују за различита решења: С. Пањко за реч *ворота*, а А. Љупка за реч *брама*, која има нешто уже значење – „велика капија, углавном код монументалних грађевина" и која потпуно одговара употреби именице *капија* у оригиналу. С друге стране, преводећи лексему *капцик* са значењем „мања, споредна капија", А. Љупка користи реч *ворота*, а С. Пањко примењује поступак додавања: *маленькі ворота*. Глагол *деверати* са значењем „живети тешким животом, кубурити" оба преводиоца преносе описно: С. Пањко као *проводити час*, а А. Љупка нешто експресивније, као *ділити дні*, занемарујући постојање лексеме *животіти* која садржи управо сему „тешко". Код С. Пањка налазимо и пример погрешне семантизације при превођењу лексеме *јатаци*, која је нетачно пренета као *власники*. А. Љупка овде је одабрао лексему одговарајуће семантике *спільник*, мада неутралну, иако је располагао и експресивнијим варијантама: *пособник, полигач, підсобник, підручник,* све обележене у *Речнику синонима украјинског језика* било као разговорне, било као погрдне (ССУМ II: 657)[14].

Срећемо, међутим, и нека добра решења. Такав је превод речи *ћифтица* позајмљеницама из немачког језика које чувају њену експресивност и имају одговарајућу негативну, погрдну конотацију, појачану и употребом суфикса *-ица*, који се, пак, преноси у поступку додавања: *марний гендляр* (А. Љупка), *дрібний крамар* (С. Пањко). За превод лексеме *дилбер* А. Љупка бира дијалектизам *любаска,* а С. Пањко колоквијализам *полюбовниці*. У још једном случају А. Љупка уклапа дијалектизам у текст превода, бирајући за лексему *амца* реч *стрий*[15]. Успешним се може сматрати решење за превод речи *конак* у њеном пренесеном значењу „даљина од једнога ноћишта до другога, дан хода (при путовању)". С. Пањко одабрао је фразеологизам *за тридев'ять земель*[16], маркиран као народски, поетски. А. Љупка бира, пак, архаичну источнословенску меру *верста*. Турцизми у *Проклетој авлији* функционишу и као компоненте устаљених израза, чиме додатно појачавају њихову експресивност. И овде наилазимо на различита преводилачка решења. На пример, у преводу заклињања *дина ми и амана* А. Љупка користи сасвим неутрално *я тобі присягаюся*, док је решење С. Пањка, колоквијални узвик *їй-богу*, свакако успешније.

На основу анализе начина превођења турцизама у преводима *Проклете авлије* на украјински језик можемо закључити да су оба преводиоца у великој мери искористила објективне могућности украјинског језика за одговарајућу егзотизацију украјинског текста оријентализмима, поготово када је у питању превод реалија. У избору оријентализама темељнији је био Ан-

[14] Занимљиво је да С. Пањко у преводу романа *На Дрини ћуприја*, који је изашао исте године, тачно преноси значење лексеме *јатак*, преневши је као *підсобник*.

[15] С. Пањко овде бира неодговарајућу лексему *друг*.

[16] Преношење лексеме *конак* у овом значењу као *день* у преводу романа *На Дрини ћуприја*, чији је аутор такође С. Пањко, лишено је експресивности.

дриј Љупка, искористивши лексеме као што су *душман, аср, тюрбе, килимок* за које је Семен Пањко бирао махом домаће или одомаћене лексеме: *ворог, післяобідня молитва, мавзолей, рогожа*. Само у једном примеру С. Пањко дао је предност оријентализму, превевши *миндерлук* као *тапчан*, док је А. Љупка као еквивалент одабрао архаизам *ліжниця*. Овде треба поменути још један оријентализам на који наилазимо у оба превода (код А. Љупке на два места, код С. Пањка на једном), лексему *базар*, коју су преводиоци искористили за превод лексеме словенског порекла *трг*. Овакво решење може се посматрати као успешна примена поступка компензације, што важи и за употребу арабизма *зухр* за превод лексеме *подне* (молитва). У оба превода запажамо још неке оријентализме као еквиваленте речи неоријенталног порекла у оригиналу, као што су *товар* за лексему *роба, хазяїн* за лексему *газда* и сл. Ове лексеме, као уосталом и већ поменуте *килим(ок)*, *торба, тютюн* и друге, потпуно су одомаћене у украјинском језику, те се ни на који начин не истичу у тексту превода и минимално доприносе његовој егзотизацији. А. Љупка настоји да ограничени потенцијал украјинског језика компензује замењујући једну врсту маркираности другом, односно бирајући за еквиваленте турцизама застарелу лексику (*вельможа, верста, шинок, ліжниця*), дијалектизме (*стрий, любаска*), колоквијализме (*панібрат*). У преводу С. Пањка запажамо тек два архаизма који нису оријенталног порекла, синониме *корчма* и *шинок*. Истовремено, С. Пањко избегава дијалектизме, али за компензацију уме да искористи разговорну лексику (*їй-богу*, *полюбовниці*). Док употреба архаизама (с обзиром на временску дистанцу) и колоквијализама (у говору ликова) као средстава компензације представља добро преводилачко решење, коришћење дијалектизама то није, будући да се они увек асоцирају са одређеном територијом (у овом случају са подручјем Западне Украјине), различитом од оне на коју упућују лексеме оригинала (територија Османског царства). Без обзира на овај недостатак превода А. Љупке, ипак можемо констатовати да је он, што се тиче преношења конотативних елемената, донекле успешнији од превода С. Пањка, код кога чешће уочавамо примере примене поступака описног и аналошког превода. Што се тиче преношења денотативног значења турцизама-реалија који нису ушли у украјински језик, оно се у потпуности преноси описним преводом, а делимично поступком генерализације. И један и други преводилац примењују оба поступка. Код С. Пањка уочили смо два примера погрешне семантизације – при превођењу лексеме *јатак* као *власник*, а лексеме *амица* као *друг.* За остале турцизме преводиоци бирају одговарајуће немаркиране еквиваленте: *алат – інструменти, буџак – закамарок, комшијски – сусідський, тестера – пила, ћебе – ковдра* и сл.

ИЗВОРИ

И. Андрић, *На Дрини ћуприја*; *Проклета авлија*, Београд: Просвета, 2003.

І. Андрич, *Міст на Дрині* (пер. С. Панько), Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957.

І. Андрич, *Проклятий двір* (пер. А. Любка), Чернівці : Книги – XXI, 2020.

І. Андрич, *Проклятий двір* (пер. С. Панько), Київ: Радянський письменник, 1957.

РЕЧНИЦИ

РСКЈ: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, т. I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967-1976. <https://www.srpskirecnik.com/>. 12.10.2023.

ССУМ: *Словник синонімів української мови*, т. I–II, Київ: Наукова думка, 2001.

СУМ: *Словник української мови*, т. I–XI, Київ: Наукова думка, 1970–1980. <http://sum.in.ua/>. 12.10.2023.

ЛИТЕРАТУРА

Ајдачић/Татаренко 2016: Д. Айдачич, А. Татаренко (упор.), *Сербська література XX ст. Хрестоматія*, Київ : Освіта України.

Андрић 2015: Е.Андрић. Преводилачки поступци у мађарском преводу *Проклете авлије*, *у*: Branko Tošović (Hg./ur.), *Andrićeva avlija. Andrićs Hof*. Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-FranzensUniversität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, nmlibris, 633–654.

Билик 2004а: Н.Л. Білик, Іво Андрич в українських перекладах (I половина XX сторіччя), Київ: *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Збірник наукових праць,* вип. 7, 320–332.

Билик 2004б: Н.Л. Білик, Іво Андрич в Українських перекладах (50-ті – 80-ті роки XX ст.), Київ: *Літературознавчі студії*, вип. 7, 30–34.

Билик 2008: Н.Л. Білик, Іво Андрич в українських перекладах (I половина XX сторіччя), Київ: *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Збірник наукових праць*, вип. 7, 320–332.

Влахов, Флорин 1980: С. Влахов, С. Флорин, *Непереводимое в переводе*, Москва: Международные отношения.

Вониш 2013: A. Wonisch, Što je neprevodivo u romanu Na Drini ćuprija?, *u*: B. Tošović (Ur./Hg.), *Andrićeva ćuprija. Andrićs Brücke*. Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-FranzensUniversität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, 947–959.

Дедић 2013: T**.** Dedić, Prevod govora Andrićevih likova u romanu Na Drini ćuprija, *u*: B. Tošović, (Ur./Hg.), *Andrićeva ćuprija. Andrićs Brücke*, Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-FranzensUniversität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, 771–788.

Ђинђић 2023: М. Ђинђић, *Семантичко-деривациона анализа турцизама у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ

ЕУМ 2000: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (ред.), *Українська мова. Енциклопедія*, Київ: Українська енциклопедія.

Кнежевић 2020: К. Кнежевић, О преводу неких турцизама из „Проклете авлије" Иве Андрића на бугарски језик, София: Съвременна лингвистика, 1, 111–122.

Кравец 2003: О. Кравець, *Аналіз, пошук, синтез як складові перекладацького процесу (лексико-стилістичні особливості перекладу оповідання Іво Андрича „Книга") : методичні рекомендації з вивчення курсу „Теорія та практика перекладу"*, Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка.

Михајловић 1971: Б. Михајловић, *Књижевни разговори : изабране критике*, Београд: Српска књижевна задруга.

Онишчнко та ін. 2005: О. Онищенко та ін. (ред.), *Сербські фольклор и література в українських перекладах та дослідженнях : 1837-2004 : матеріали до бібліографії*, Київ: Національна академія наук України.

Полетан 2016: T. Poletan, Problematika prevođenja turcizama na slovenački jezik na primeru romana *Na Drini ćuprija*, Beograd: *Slovenika*, II, 75–89.

Рудјаков 2000: П. М. Рудяков, *Між вічністю і часом: життя і творчість Іво Андрича*, Київ: Український центр духовної культури.

Стојков 2015: Б. Стојков, О преводу турцизама из *Проклете авлије* Иве Андрића на енглески језик, Београд: *Свеске Задужбине Иве Андрића*, XXXIV–32, 143–157.

Тартаља 1979: И. Тартаља, *Приповедачева естетика: прилог познавању Андрићеве поетике*. Београд: Нолит.

Теодосијевић 2018: М. Теодосијевић, *Уз мостове остала је и ћуприја*, *у:* А. Вранеш (ур.), *Иво Андрић у нашем времену : зборник радова*, Вишеград : Андрићев институт, 261–273.

Ћоралић/Шехић 2016: Z. Ćoralić, M. Šehić, Imenice stranog porijekla u jezičkoj strukturi Proklete avlije. *u*: Branko Tošović (Hg./ur.), *Andrićevi znakovi. Andrićs Zeichen*, Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-FranzensUniversität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, nmlibris, 743–754.

Цапасо 2015: D. Capasso, Kako je Prokleta avlija prevedena na italijanski jezik, *u*: Branko Tošović (Hg./ur.), *Andrićeva avlija. Andrićs Hof*. Grac – Beograd

– Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-FranzensUniversität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige, nmlibris, 695–709.

Шкаљић 1966: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

Milena D. Ivanović

TWO TRANSLATIONS OF THE *DAMNED YARD* INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE: THE PROBLEM OF TRANSLATION OF WORDS OF TURKISH ORIGIN

Summary

The aim of the paper is to contribute to the study of translation problems and solutions in the translation of Andrić's literary works into foreign languages by analyzing the way the words of Turkish origin were translated into Ukrainian in two translations of the novel *The Damned Yard*.

In the first part of the paper, the Turkish-originated realia are discussed as culturally marked lexemes. We note that more than half of these lexemes have their equivalent in the Ukrainian language. The translators generally used these equivalents or other appropriate words of Oriental origin (especially A. Ljubka). For the realia, for which there are no corresponding terms in the Ukrainian language, the translators generally used a generalized, descriptive and analogous translation.

In the second part of the paper, we analyzed the translation of Turkish words that are not culturally marked, with special reference to those that have synonyms of non-oriental origin, and whose choice in the original may have a specific expressive goal. These words posed a special difficulty for the translators, considering the lexical possibilities of the Ukrainian language. In both translations we find a small number of orientalisms as equivalents: *тютюн, торба, казна, душман, килимок*. For other lexemes, including the word *avlija*, which denotes one of the key motifs and symbols of the novel, the translators could not find adequate solutions. In some cases, the translators, first and foremost A. Ljupka, applied the compensation technique by replacing one type of markedness with another, i.e. they used archaisms, dialectisms, colloquialisms instead of words of oriental origin.

Key words*:* words of Turkish origin, borrowing, realia, markedness, generalization, descriptive translation, analogy, compensation.